

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

сучасність. / В. Яремчук. – К.: ІСДО, 1993. – 100 с.; 3. Чирко Б.В. Під пресом імперської ідеології: Початок формування національної школи та її денационалізація в умовах тоталітарного режиму (1920–30-і роки) / Б. Чирко // Відродження. – 1993. – №1. – С. 67-69; 4. Авдієнко М.О. Народня освіта на Україні. / М. Авдієнко – Харків: ЦСУ, 1927. – 102 с.; 5. Калакура О.Я., Белашова К.О. Пішаки у політичній грі: До питання національно-територіального районування України в 20-30-х роках / О. Калакура, К. Белашова // Відродження. – 1994. – №7. – С. 72-74.; 6. Діяльність Народнього Комісаріату Освіти УСРР за 1924-1925 рік. – Х.: ДВУ, 1926. – 162 с.; 7. Скрипник М.О. Перебудовними шляхами: Проблеми культурного будівництва національностей України / М. Скрипник // Ком. освіта. – 1931. – №7-8. – С. 16-33.; 8. Барун Р.К. Мережа й контингенти політехнічних шкіл України в 1933-34 навч. р. / р. Барун // Комуніст. освіта. – 1934. – №1. – С. 50-66; 9. Про виконання резолюції ЦК КП(б)У в справі культослужбовування нацменшостей // Бюлетень НКО УСРР. – 1932. – №16. – С. 5; 10. Чирко Б.В. Нацмен? Значить ворог. Проблеми національних меншин в документах партійних і радянських органів України в 20-30-х рр. / Б. Чирко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1995. – №1-2. – С. 95-111; 11. Постишев П.П. Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні: Резолюція об'єданого пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У на доповідь тов. С.В. Косіора, ухвалена 22 листопада 1933 року / П. Постишев // Черв. шлях. – 1933. – №8-9. – С. 261-272; 12. Про забезпечення культурних потреб національних меншостей на Україні в справі шкільного навчання та лікнепу // Бюлетень НКО УСРР. – 1933. – №16. – С. 1-2; 13. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.) / В. Васильчук. – Київ. лінгвіст. ун-т. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 341 с.

Ольга Зубко

Муровано-куриловчанин Федір Сумневич: з Волині на Волинь через Чехословаччину (1917-1929 рр.)

Федір Олександрович Сумневич – голова Української селянської спілки в ЧСР в 1923-1929 роках та асистент кафедри економіки та правознавства Українського вищого (високого) педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі в 1.08.1926 - 31.10.1929 роках – другий із когорти подолян – «увпістів».

Його особова справа, як викладача, дуже лаконічна (всього три аркуші – О. З.): *«Народився у 1885 році у містечку Курилівці Муровані волосного центру Ушицького повіту Подільської губернії (нині – селище міського типу Муровані Курилівці Вінницької області – О. З.). Навчався в духовному училищі села Привороття Ушицького повіту, (нині – село Подільське Кам'янець-Подільського району – О. З.), а згодом в Подільській духовній семінарії в Кам'янці - Подільському. В 1911 році закінчив юридичний факультет Варшавського університету. 1914-1917 роки – воював у чині прапорщика. (На жаль, не вказано, в якій саме частині та на якому саме фронті - О. З.). 20 липня 1917 року призначений повітовим комісаром Рівненської повітової громадської ради. 6 грудня 1917 року – головою Рівненського повіту. На цій посаді перебував до початку грудня 1918 року. 3 грудня 1918 року був призначений губернським комісаром Волині (відповідною постановою Директорії). На посаді губернського комісара Волині перебував до 8 липня 1920 року, коли був переведений у чин армійського прифронтового цивільного комісара при армії УНР. З 31 жовтня 1920 року – начальник Подільської губернії. 20 листопада 1920 року переїхав назад на Волинь. (Це пояснюється тим, що вже 16 листопада 1920 року більшовики захопили Кам'янець-Подільський, унаслідок чого всі українські установи змушені були евакуюватися – О. З.). В Чехословаччині з 1921 року. З 1923 року – голова Української селянської спілки в ЧСР» [1].*

Волинь стала для Сумневича рідною в повному сенсі цього слова саме з 1917 року, коли у Рівному було створено першу повітову «Просвіту». Федір Олександрович увійшов до першої ради цього товариства, підписавши в тому ж 1917 році статут «Просвіти», опрацьований на кількох спільних зібраннях організації. (В середині жовтня 1917 року статут Рівненської «Просвіти» був затверджений окружним судом). Згідно статуту, товариство охоплювало всі сфери культурного, просвітянського життя, шкільну та позашкільну освіту. А за грошової (особистої) допомоги Сумневича та за особисті кошти інших просвітян було закуплено близько 1000 книжок, що започаткувало утворення бібліотеки товариства [2].

У К Р А Ї Н Я - П О Л Ь Щ А

Так, наприклад, в «Журналі Рівненського волосного земського зібрання» VI надзвичайної сесії від 12 вересня 1917 року щодо шкільної освіти Сумневичем зазначається, що «...что расходъ на курсы для учителей былъ сдѣлан не по личному почину Земской Управы, но согласно постановленія Уѣзднаго Общественнаго Совѣта. Курсы были созданы для широкаго повѣшенія національнаго вопроса, знакомства съ исторіей України, географіей, богатствомъ и глубиною родного языка и съ новыми направленіями въ свободной школѣ: они продолжались 18 дней» [3].

Хоч Федір Олександрович і зазначив у «curriculum vitae» те, що в ЧСР він перебуває з 1921 року, є відомості, що в тому ж 1921-му він опікується проблемами українських політичних емігрантів, очоливши з червня 1921 року філію Центрального бюро біженців в Тернополі [4]. Як бачимо, саме поразка національно-демократичної революції та, вочевидь, певні об'єктивні й суб'єктивні причини змушували українців перебиратися на територію Волині, котра за Ризьким мирним договором 18 березня 1921 року була передана Польській Республіці, більше відомій як Друга Річ Посполита (1918-1939 рр.). Міркуємо також, що Волинське воєводство була «обране» українськими вигнанцями ще й з розуміння того, що край був прикордонним та православним, а, отже, рідним, своїм, українським. Тернопільська філія допомагала у працевлаштуванні біженців, організації матеріальної допомоги, сприяла налагодженню контактів із місцевою владою. Цікаво, що Сумневич, як голова, насамперед, сприяв штатним і позаштатним українським службовцям та іншим посіпаками, переважно кваліфікованим і освіченим, тоді як, наприклад, Львівська філія ЦББ працювала виключно з некваліфікованими безробітними - вихідцями з Наддніпрянщини.

Про 1922 рік в житті Сумневича пише Симон Наріжний в своїй відомій праці «Українська еміграція». Наріжний відзначає, що у такій організації як Бюро Волинської кооперації «значні заслуги також мали такі емігранти як М. Скидан, М. Рутковський, Ф. Сумневич, Жиглевич і багато інших» [5].

Український вищий (високий) педагогічний інституту ім. М. Драгоманова в Празі був відкритий 7 липня 1923 року, однак, як вже було зазначено, Федір Олександрович Сумневич став асистентом вузу лише в 1926 році. В 1923-му він очолив Українську селянську спілку в Празі. Та контактувати з УВПІ йому довелося ще в 1923-1924 роках. Справа крилася у «вимороченому увпівському професорстві» Михайла Грушевського. Сталося так, що у штат в 1922-1923 роках Михайла Грушевського запросило одночасно дві українські еміграційні високі школи: Українська Господарська академія в Подебрадах, де планувався виклад курсу соціології, та УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі. Щодо останнього вузу, то потрібно сказати, що відразу при його заснуванні постало питання про одну із центральних кафедр – кафедру історії України. У першій розширеній програмі було концептуально визначено, що тут мали викладатися такі курси: історія України, історія Східної Галичини, історія козаччини, українська історіографія, українська археологія, історична географія України, український історичний епос, методика історії. Тому спершу очолити кафедру історії України УВПІ було запропоновано професору Маркіяну Терлецькому. Та Терлецький праг очолювати кафедру всесвітньої історії, отже питання знімалося. Згодом дебатовалося щодо двох кандидатур: Михайла Грушевського та Василя Біднова. Перемогла кандидатура Грушевського, хоча в загальній ухвалі протоколу засідання Професорської Ради зазначалося: «З огляду на те, що невідомо чи проф. Грушевський погодиться зайняти катедру історії України при тих фінансових умовах, що існують в Інституті, Професорська Рада висловлює побажання в приватний спосіб запитати проф. Грушевського про його згоду на зайняття катедри історії України. Побажання прийнято відкритим голосуванням. З 20 членів Ради голосували: за побажання – 15; проти – 4; утрималось – 1» [6]. Михайла Сергійовича запитали і він дав згоду працювати в УВПІ. В той же час він дав згоду працювати й в УГА. А крім того листувався з радянським боком з питання свого повернення в Україну. До усього, керівництву Вчительського інституту професор Грушевський висунув умову щодо значно більшої оплати своєї праці (3500 чеських крон при умові, що платня ректора вузу становила всього 1800 крон). Та дирекція УВПІ погодилася навіть з цією вимогою, закривши очі на «грушевський егоцентризм». Щоб виплачувати Світилу української історичної науки затребувану заробітну платню, ректору УВПІ Леоніду Білецькому довелося заручитися підтримкою саме Федора Сумневича, як голови Української селянської спілки в ЧСР. У жовтні 1923 року Прага інформує Михайла Сергійовича, що крім викладів у Вчительському інституті, його «запрошує до викладів на

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

кооперативних курсах Селянська Спілка» [7]. Крім того, в листопаді Леонід Білецький окремими листом ставить до відома професора Грушевського про оплату: 1500 чеських крон в УВПІ ім. М. Драгоманова і 1500 чеських крон за виклади на кооперативних курсах. Чергову спробу переконати Грушевського приїхати до Праги Білецький здійснює в грудні 1923-го, письмово повідомивши Михайла Сергійовича, що «виклади соціології в УГА переносяться на значно пізніший термін». (Ректора УГА І. Шовгенова просто обурило вимога оплати праці з боку Грушевського в розмірі 3500 крон). Врешті справа «вимороженого професорства» закінчилася тим, що 29 грудня 1923 року Грушевський повідомив, що не зможе приїхати і після Нового 1924 року, а Російське телеграфне агентство (РОСТА) на початку січня 1924-го подало замітку такого змісту: «РОСТА сообщает, что бывший председатель Центральной Рады профессор Грушевский обратился к ВУЦИКу с ходатайством о разрешении ему вернуться в Советскую Россию для участия в культурной работе....» [8].

В 1924 році Федір Олександрович Сумневич розпочинає підготовчі роботи з відкриття на базі УСС автотракторних курсів: йде активне листування з майбутніми викладачами курсів щодо оптимальних та належних умов їх праці та вироблення правил прийому й навчання студентів. А головне, вирішується питання з орендою техніки. За свідченнями беларуських студентів - «увпістів», автотракторні курси мали шалену популярність як серед беларусів, так, зрозуміло, серед українців. Крім того, неодмінним атрибутом автотракторних курсів виступала якісна шкіряна куртка, яка в тогочасних умовах виступала не тільки символом заможності, (мінімальний розмір заробітної платні українського емігранта в ЧСР становив 1000 чехословацьких крон, при співвідношенні курсу американського долара до чехословацької кроки в 1923-1933 роках 1: 2,96 [9]; тобто при фінансовому мінімумі в 29 доларів 60 центів – 0.3.), але й своєрідним символом успішності. Пік роботи курсів припав на 1925 рік, проте згодом, при скороченні фінансування (Російської допомогової акції), курси припинили свою діяльність.

Тоді як з 1 серпня 1926 року Федора Олександровича було прийнято на посаду асистента кафедри економіки та правознавства УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі. Цікаво, що асистент Сумневич – адвокат за фахом, нарівні з доцентом Іваном Кабачковим читав здебільшого економічні навчальні курси («Історію кооперації» та «Основи кооперації») студентам усіх трьох факультетів.

В 1928 році «Російська допомогова акція» в ЧСР була цілком припинена. В цілому, це був перший рік світової економічної кризи і перший рік нового етапу в житті української празької міжвоєнної еміграції. Позаду залишались період невиправданих сподівань на швидке повернення додому та період «зміновіхівства». Попереду бовваніли невизначеність та закриття чехословацького ринку праці. За таких умов асистент Сумневич приймає рішення припинити викладацьку діяльність у Вчительському інституті та повернутися назад на Волинь. Поки що подальша доля муровано-куриловчанина Федора Олександровича Сумневича після 1929 року невідома. Але пошуки тривають.

Джерела та література:

1.Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 289. – Арк. 1-3; 2.Гапон Л. О. Рівненська «Просвіта» в міжвоєнний період / Л. О. Гапон // Актуальні питання культурології : альманах / М-во освіти і науки України, Рівнен. держ. гуманітарний ун-т, каф. культурології. – Рівне, 2012. – С. 105-108; 3.Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.) – Ф. 30. – Оп. 1. – Спр. 275. – Арк. 4; 4.Давидюк Р., Жив'юк А. Рівненська повітова «Просвіта» : десятиріччя під знаком УНР /Р. Давидюк, А. Жив'юк//Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім.Лесі Українки. Серія «Історичні науки». – Луцьк, СНУ ім. Лесі Українки, 2016. - №3. – С. 39; 5.Наріжний С. Українська еміграція. Прага, 1942. — 372 с. + 232 с. іл. — (Студії Музею Визвольної Боротьби України. Том І) - С. 318; 6.ЦДАВОВУ. – Ф. 3972. – Оп. 1. – Спр. 177. – Арк. 23-23зв; 7..Зубко О. М. Грушевський і українські високі школи в Чехословаччині (1920-1924 рр.) /О.Зубко // Вісник Київського інституту «Слов'янський університет» / «Слов'ян. ун-т». – К. 2001-№11 /Редкол.: Ю. М. Алексєєв (голов. ред.) та ін. – 2001. – С. 44-55; 8.Ульяновський В. Чому не було створено «празьку історичну школу професора Грушевського»? /В.Ульяновський // Електронний ресурс. – Режим доступу: shron.chtyvo.org.ua; 9.Зубко О. Є. Створення та

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923–1933 рр.) // Дисертація кандидата історичних наук: 09.00.12 /Зубко О. Є.; КНУТШ. — Київ, 2010. – С. 86.

Володимир Рубан

Зовнішньополітичний «польський фактор» у настроях селянства Поділля у 1930-х рр.

Настрої населення найкраще проявляються в умовах політичної чи соціально-економічної кризи. У «спокійні» історичні періоди людина обмежена традиційними, усталеними соціальними, політичними, економічними та іншими зв'язками, що певною мірою забезпечують стабільність її існування. Окремі не задоволені потреби компенсувалися саме почуттям стабільності і можливої перспективи їх вирішення.

У кризових умовах руйнуються всі усталені зв'язки, загострюється емоційне сприймання дій державного керівництва, місцевої влади і загалом оточуючого соціального середовища. Адже у цей момент різко зростала розбіжність між потребами, особистісними очікуваннями і реальними можливостями їх реалізації, умовами життя та діяльності. Криза змушує людину шукати вихід із наявного становища для власного виживання та своєї родини.

Такою кризою на початку 1930-х рр. стали наслідки соціально-економічної перебудови, ініційованої вищим партійно-радянським керівництвом СРСР. Насильницька колективізація, форсована індустріалізація, намагання за короткі терміни «переробити» традиційний «дрібнобуржуазний», «приватновласницький» світогляд селянина призвели до поступового руйнування ціннісних орієнтацій.

Селяни почали шукати вихід із цієї ситуації. Масовий збройний опір вже був неможливий, адже більшість активних селян була вже вислана. На Поділлі базувалися частини Червоної армії. Хоча вони були сформовані за територіально-міліційним принципом, але складали вагомий вплив. Також розгалужені апарати Вінницького обласного відділу ДПУ тримали під контролем населення регіону. Маневрені підрозділи прикордонників, частини військ ДПУ, курсантів міліційних шкіл ДПУ використовувалися при найменшому прояві збройного опору. Тому селяни сподівалися на зміну соціально-економічної і політичної ситуації через зовнішнє втручання.

Найближчою державою-сусідом, на яку сподівалися подільські селяни, була Польща. Польське населення на Поділлі станом на 1915 р. складало 2,3% із понад 4 млн. загальної кількості людності регіону¹. Польська громада проживала, здебільшого, компактною масою, основним заняттям було сільське господарство. Але в умовах колективізації польське населення категорично відмовлялося вступати до колективних господарств. За даними О.Калакури у поляків був найнижчий показник колективізації серед усіх національних груп, включаючи українців, причому в товариствах спільного обробітку землі та машинно-тракторних товариствах із поміж поляків найбільший відсоток становили заможні селяни – 9,4%².

Також радянська пропаганда починаючи із початку 1920-х рр. завжди інтерпретувала Польщу як ідеологічного і військового супротивника. Тому важливим для розуміння селянського світогляду наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. стало пов'язування зовнішньополітичних подій із повсякденною ситуацією. Загроза війни із «міжнародним імперіалізмом», реальні дипломатичні і військові конфлікти, різноманітні ультиматуми західних держав СРСР пов'язувалися селянами із можливим падінням більшовицької/радянської влади або принаймні із полегшенням адміністративного тиску. Прагматичний селянський розум не розумів як у період загрози війни чи військового конфлікту спонукати власний народ до спротиву владі через її безглузді соціально-економічні рішення? Адже найменше порушення взаємодії «фронту і тилу» призведе до неминучої поразки більшовиків.

Для селян Поділля у досліджуваний період найбільш характерними були наступні «зовнішньополітичні» настрої:

– «прихід поляків». Співробітники органів державної безпеки та партійно-радянські працівники інтерпретували поширення даного типу настроїв як вагомий вплив польської національної меншини. У доповідних записках місцеві органи ДПУ часто поряд із назвою